

L'HOSPITAL DE SANG DE BANYOLES DURANT LA GUERRA GRAN (1793-1795)

GUERAU PALMADA

Resum

Durant la Guerra Gran a la vila de Banyoles s'hi establí un important hospital de sang de les tropes borbòniques amb l'ocupació militar del monestir de Sant Esteve durant més de dos anys. L'arribada massiva de soldats ferits a partir de 1794 va fer necessari ampliar els espais sanitaris a diverses cases particulars. A Banyoles hi van treballar els metges Lluçia Puigdollers, Pasqual Mora, o Baltasar Manuel Boldo.

Paraules clau

Guerra Gran, hospital, metge, Banyoles, soldats.

Abstract

During the War of the Convention or the Pyrenees, an important military hospital of the Spanish royal troops was established in the town of Banyoles with the occupation of the monastery of Sant Esteve for more than two years. The massive arrival of wounded soldiers from 1794 required the expansion of the medical centre into private houses. In Banyoles worked doctors as Lluçia Puigdollers, Pasqual Mora and Baltasar Manuel Boldo.

Key words

War of the Pyrenees, hospital, doctor, Banyoles, soldier.

INTRODUCCIÓ

La Guerra Gran (1793-1795), també coneguda com la guerra dels Pirineus o de la Convenció, fou un enfrontament militar entre la monarquia borbònica espanyola i la França revolucionària. La guerra inicià l'any 1793 amb la incursió del Rosselló i la Cerdanya de les tropes espanyoles dirigides pel capità general de Catalunya, el general Antonio Ricardos.¹ En aquest moment les victòries espanyoles són remarcables, amb la conquesta del Vallespir, el Conflent i bona part del Rosselló. Però a partir de l'any 1794 les tropes franceses

¹ *Campaña en los Pirineos a finales del siglo XVIII. Guerra de España con la Revolución Francesa 1793-1795. Tomo II. Campaña del Rossellón.* Madrid: Servicio Histórico Militar, 1951.

contraataquen amb força creuant el Pirineu amb l'ocupació de les comarques de la Cerdanya, Ripollès i part de l'Alt Empordà, escampant el terror entre la població civil que fugia en desbandada.² Al front empordanès, l'exèrcit revolucionari conquereix el maig el poble de Sant Llorenç de la Muga i la reial foneria d'armes de Sant Sebastià, a finals de novembre guanyen la decisiva batalla de la Mare de Déu del Roure i poc després s'apoderen de la fortalesa de Figueres, ja rendida.³ La guerra que començà amb una certa eufòria entre els sectors eclesiàstics i monàrquics contra la França revolucionària, acabà a finals d'any enmig d'un desencís per la mala conducció militar del conflicte. El front de guerra a finals de 1794 quedà traçat pel riu Fluvià, on es dugueren les darreres batalles fins a la fi del conflicte l'estiu de 1795 amb l'acord de la Pau de Basilea.

Precisament a partir de l'estiu de 1793 durant la campanya del Roselló comencen a ser necessaris els hospitals de sang per guarir els soldats ferits i malalts arribats del front. Foren ubicats al rerepaís català, sovint més enllà del límit del curs del riu Fluvià, escollint de forma preferent les infermeries i farmàcies dels monestirs, com també els hospitals de pobres parroquials i municipals. Poblacions com ara Girona, Figueres, Torroella de Montgrí, Palamós, Santa Feliu de Guíxols, Santa Coloma de Farners, la Bisbal d'Empordà o Banyoles, que és el cas que ens ocupa, s'establiren de forma permanent o temporal hospitals de sang de l'exèrcit borbònic. A partir de la primavera de 1794 ja fou constant el degoteig de soldats ferits, sobretot durant les cruentes batalles de Sant Llorenç de la Muga, de Montroig (Muntanya Negra) i del Roure. Tot plegat hauria fet necessari ampliar la capacitat dels llits, i la solució improvisada no fou altra que ocupar les cases veïnes o adjacents, com es detecta en el cas de Banyoles, però també en els hospitals de Sant Feliu de Guíxols i probablement també en el de Palamós.

² VILA, Pep. "Una breu crònica de la Guerra Gran, referida a Agullana". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35 (2002), p. 225-250. BAIG ALEU, Marià. "Viure i morir a l'Empordà durant la Guerra Gran (1793-1795). Les víctimes civils de la contessa". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 44 (2013), p. 421-449.

³ VIVAS, Eduard. "Guerra Gran, la batalla del Roure i el seu santuari". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 25 (1992), p. 109-148. BAIG, Marià. "La Guerra Gran i el castell de Sant Ferran (1793-1795)". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 45 (2014), p. 45-69. ALFARO, Joan Manuel; DE LA FUENTE, Pablo. *Quan l'Empordà esdevingué frontera: La Reial Plaça de Guerra de Sant Ferran de Figueres*, Les Fortaleses Catalanes. Fundació Privada Cultural, 2004.

Sense disposar de dades bibliogràfiques més precises sobre els hospitals de sang de les comarques gironines, caldria pensar que s'ocuparen bona part dels hospitals de pobres existents a finals del vuit-cents. Per exemple, a la vila de Figueres abans de l'ocupació francesa el novembre de 1794, l'hospital de sang hauria estat emplaçat a l'Hospital de la Caritat (segle XVII) amb l'església annexa de Sant Baldiri (segle XVI), avui espai conegut com la plaça del Dr. Ernest Vila.⁴ Aquest edifici al llarg de la seva història fou també adaptat a hospital militar, com s'indicà ja al segle XIX.⁵ A partir del mes de juliol de 1794 i durant el període de guerra hi exercí el metge Miquel Josep Cabanellas i Cladera⁶, que tractà més d'un centenar de malalts a l'Hospital Reial de Sant Baldiri, entre els quals soldats dels regiments de València i Sevilla afectats de tos i "febres pútrides".⁷ També durant els anys 1794 i 1801 José Labrosa en fou el procurador. Recentment també s'ha esmentat que l'Hospital Militar de Sant Francesc d'Assís de Figueres, situat probablement a l'interior del del castell de Sant Ferran, assistí els malalts i ferits del front rossellonès durant la Guerra Gran. Un cop entraren els francesos, les autoritats militars invasores van ordenar evacuar l'esmentat hospital i els malalts foren transports a l'hospital de Sant Baldiri.⁸

D'altra banda, a Torroella de Montgrí probablement els soldats ferits foren acollits a l'antic Hospital de Pobres (segles XVII-XVIII) i les sales a

⁴ BERNILS, Josep Maria. "Hospitales de la Provincia". *Revista de Girona*, 26 (1964), p. 17-19. BERNILS, Josep Maria. "El carrer Nou de Figueres". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 19 (1986), p. 164-166. BERNILS, Josep Maria. "Historia del Hospital de Figueres. Años 1313 a 1967". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 6 (1966), p. 255ss.

⁵ MADDOZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Vol 8, Madrid: Tipográfico-Literario Universal, 1847, p. 92.

⁶ Miquel Josep Cabanellas i Cladera (1760-1830) fou un metge i cirurgià mallorquí. De forma breu, es pot destacar que el 1781 va iniciar els seus estudis al Reial Col·legi de Cirurgia de Cadis. Fou destinat al Perú als Reials Hospitals de Bellavista i presidí del Callao. L'any 1794 exercí com a metge a l'exèrcit del Rosselló i en els hospitals de Figueres i Arenys de Mar. El 1798 obté la plaça al Reial Hospital de Cartagena, i també fou nomenat metge epidemòleg als hospitals de Sevilla i Cadis durant la febre groga (1800). Fou inspector general d'epidèmies del Regne de València i Múrcia amb honors de metge de cambra del Rei (1805). En el moment de la seva mort exercia el càrrec de sotsinspector general de medicina i cirurgia.

⁷ Real Acadèmia de la Medicina. Biblioteca Digital. Signatura: 015C,01 (1709). Arenys de Mar (Barcelona), 12-V-1795. Observaciones clínicas de Miguel Josef Cabanellas y Cladera relativas a varios enfermos tratados en el Real Hospital de San Baudilio de Figueres (Gerona).

⁸ *700 anys de l'Hospital de Figueres*. Figueres: Fundació Salut Empordà, 2013, p. 50-51.

l'entorn del claustre neoclàssic.⁹ A Santa Coloma de Farners, no queda clar si s'aprofità l'antic Hospital de Pobres de la vila, ubicat darrere el temple parroquial, o bé el nou hospital del carrer de Sant Sebastià quan era en tràmits de construcció.¹⁰ A Palamós ja existia l'Hospital de Pobres i la capella del Carme fundada en la causa pia i testamentària de mossèn Miquel Costa l'any 1768.¹¹ A partir de 1794 amb el front ja estabilitzat fou reconvertit en hospital de sang sota el nom de Reales Hospitales de Palamós, on treballaren un gran nombre de metges, cirurgians, infermers, dispensers i capellans, i que possiblement feu necessari ocupar edificis adjacents.¹² En el cas de la ciutat de Girona, l'any 1794 fou usat l'edifici del Teatre de Comèdies com a hospital de sang, tot i les queixes veïnals.¹³ A més, l'Hospici de Girona fou desallotjat la tardor de 1793 per ordre del capità general Antonio Ricardos per instal·lar-hi els militars malalts o ferits.¹⁴ A Sant Feliu de Guíxols, com en el cas de Banyoles, s'ocupà l'Hospital de Pobres, així també el monestir benedictí amb la seva farmàcia sota la direcció de l'agustí descalç fra Josep Abenia.¹⁵ Durant la guerra els monjos van ser repartits en cases particulars de la vila.¹⁶ L'hospital militar de Sant Feliu encara era actiu, juntament amb aquells de Palamós i la Bisbal, quan el 15 de setembre de 1795 un esquadró de Cavalleria de Voluntaris d'Espanya passà a recollir els soldats malalts i ferits que eren dispersos en aquests hospitals.¹⁷

⁹ RADRESSA, Joan. "Hospital de Torroella". *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*. Ajuntament de Torroella de Montgrí, 2009, p. 57-74.

¹⁰ BORRELL, Miquel. "Evolució de la xarxa assistencial: l'hospital de Santa Coloma de Farners (XVI-XX)". *Quaderns de la Selva*, 14 (2002), p. 167ss.

¹¹ MARTÍN ROIG, Gabriel. "El llegat de mossèn Miquel Costa. La fundació de l'hospital de pobres de Palamós i la capella del Carme (1768-1771)". *Estudis del Baix Empordà*, 31 (2012), p. 147ss.

¹² MARTÍN ROIG, Gabriel. "Els hospitals de Palamós, 700 anys d'història". *Annals de Medicina*, Vol. 102, núm. 1, gener-març (2019), p. 27-36.

¹³ RIPOLL, Ramon. *L'arquitecte, l'arquitectura i la ciutat: Girona, 1760-1835*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 179.

¹⁴ MUTOS, Céline. *Entre quatre parets. Història, memòria i vivències de les asilades a l'Hospici de Girona (1769-1960)*. Beca 8 de març de recerca de la memòria històrica de les dones a Girona, convocatòria 2017-2018, Ajuntament de Girona, 2019, p. 28-30.

¹⁵ ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Recull de documents i articles d'història guixolencs*, vol. 3, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 62.

¹⁶ ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Abaciòlog del Monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1998, p. 67.

¹⁷ ARPA, Jordi. "La Guerra Gran en una població de la rereguarda. El cas de la Bisbal d'Empordà". *Estudis del Baix Empordà*, 34 (2015), p. 338.

L'HOSPITAL DEL MONESTIR DE BANYOLES

La vila de Banyoles durant els primers anys de la Guerra Gran fou una població en l'immediat rerepaís situada a la riba esquerra del Fluvià, ben comunicada amb l'Alt Empordà a través del pont medieval d'Esponellà, i al mateix temps amb la ciutat de Girona, gràcies al camí ral que es bifurcava a Cornellà. Banyoles a les darreries del segle XVIII viu un període d'un notable creixement demogràfic, econòmic i urbanístic, i la població ja vorejava els 3.700 habitants.¹⁸ Durant la Guerra Gran la vila hagué de fer front a l'arribada massiva de soldats ferits, però també a l'allotjament forçós de les tropes borbòniques a partir de la tardor de 1794 i durant bona part de l'any següent. Segons l'historiador local Mn. Lluís Constans hi residiren prop de 200 homes del regiment de cavalleria de Borbó i 100 soldats del regiment de Calatrava i dels dragons d'Almansa, i de forma intermitent 5.000 homes de cavalleria i infanteria i 3.000 soldats portuguesos, a més de 500 miquelets catalans que s'establiren de forma permanent al convent dels pares servites al puig de Sant Martíria, aleshores encara dempeus.¹⁹ Si ens cenyim a les fonts escrites, l'hospital militar del monestir de Sant Esteve i les cases ocupades podien haver tingut una capacitat propera als 350 llits, o fins i tot més elevada, atenent necessitats puntuals. A més, caldria imaginar que la vila acollí en cases particulars i altres edificis com a mínim un miler de soldats. Si comptabilitzem el nombre total de soldats, ràpidament s'intueix que la tropa borbònica resident superava amb escreix un terç de la població banyolina, amb els enormes inconvenients de subsistència i incomoditats de tota mena que això comportava.

Sobre les ocupacions militars a Banyoles, el dia 8 d'octubre de 1793 el capità general de l'exèrcit del Principat, Antonio Ricardos i Carrillo,²⁰ ordenà de manera forçosa la desocupació del monestir benedictí de Sant Esteve: "In-

¹⁸ TERRADAS, Dolors. "El lent pas cap a la demografia moderna". *Història del Pla de l'Estany*. Col·lecció Història de les Comarques gironines. Vol. II. Girona: Diputació de Girona, 2000, p. 507-522. TERRADAS, Dolors. "La població de Banyoles al segle XVIII". *Amics de Besalú. Asemblea d'Estudis del seu Comtat*, 1983. Besalú: Amics de Besalú i el seu Comtat, p. 49-83.

¹⁹ CONSTANS, Lluís G. *Manuscrits inèdits de mossèn Constans*, vol. IV (Crònica). Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1981.

²⁰ Es refereix al militar Antonio Buenaventura Ricardos Carrillo de Albornoz (1727-1794). Nascut a Barbastre, va dirigir la campanya del Rosselló els anys 1793-1794 amb nombroses victòries a la Catalunya del Nord contra el general francès Dagobert. Va morir a Madrid quan sol·licitava més reforços per a la guerra contra la Convenció francesa.

mediatament farà V.S. que los Religiosos Benedictinos del Monasterio de Bañolas, la desocupen para establecer en él un Hospital Militar por ese Comisario de Guerra, y en caso de reuso se servirá V.E. de la fuerza á fin de que no se atrase un objeto tan importante".²¹ Cal recordar que des la fundació del primer temple per part del monjo Bonitus l'any 821 a l'erm de *Baniolas*, mai la comunitat benedictina havia abandonat el cenobi.²² Davant aquesta ordre militar, aquella mateixa matinada l'abat del monestir Joaquim de Laplana (1792-1803)²³ juntament amb fra Xavier d'Esteve, monjo reboster, anaren al poble del Voló (*Le Boulou*, terme francès) per parlar amb el capità general, Antonio Ricardos, on finalment s'acordà destinar tot el monestir de Sant Esteve a hospital militar, excepte el palau abacial, on es retirarien l'abat i els monjos benedictins.²⁴ Tanmateix, arran del perill de l'arribada de les tropes franceses, o bé la temença del pillatge de les tropes espanyoles, el 15 d'octubre de 1793 es va traslladar les joies de plata i l'arxiu monacal al monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès.²⁵ El dia 11 de novembre es feu la relació detallada de les joies de plata i els llibres de l'arxiu, on figuren entre d'altres, actes, pergamins, llibres de definicions, la caixa comuna, decrets del capítol general i aniversaris. També hi foren enviats preuats objectes de plata, com una creu grossa daurada, mig cos de plata de sant Martíria,²⁶ mig cos de santa Úrsula, les corones dels sants, reliquiari, parolet i un calze amb la patena daurada, la caixa de plata de les relíquies de sant Martíria,²⁷ una font de plata, un globus petit, sis canadelles, tres canelobres, encensers, una custòdia gran, una imatge de Crist i tres casulles. Tanmateix, encara hi hagué molts objectes de plata que es man-

²¹ CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles*, núm. VI. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1993, doc. 1915.

²² *Monestir i territori. 1200 aniversari de la fundació del monestir de Sant Esteve de Banyoles*. Quaderns, 33, Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 2013.

²³ Joaquim de Laplana i Natota fou escollit abat del monestir de Sant Esteve de Banyoles el març de 1792. Patia sovint de gota. L'agost de 1803 és designat nou abat de Santa Maria d'Amer, on morí l'any 1809. Vegeu ABELLÁN, Joan A.; GRABULEDA, Josep. *Els senyors de Banyoles. Els abats del monestir de Sant Esteve*. Banyoles: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, 2012, p. 95-96.

²⁴ CONSTANS, op. cit., doc. 1916.

²⁵ CONSTANS, op. cit., doc. 1917.

²⁶ Probablement es refereix al reliquiari de plata de Sant Martíria, conservat al monestir de Banyoles (1415), atribuït a l'orfebre gironí Francesc Artau.

²⁷ Probablement fa referència a la famosa arqueta gòtica de Sant Martíria (1413-1453) obra del taller gironí dels Artau, robada l'any 1980 i algunes de les seves peces recuperades i restaurades l'any 2009.

tingueren al monestir o bé al convent de Sant Martíà, com ara la veracreu de plata o la Creu grossa dels Morts.²⁸ El gener de 1794 per la temença de l'arribada de les tropes franceses, l'abat va enviar al reverend Bernat Casals de la ciutat de Girona un bagul ple d'argent i la seva millor roba, com també donà permís als monjos per treure l'aixovar i les joies.²⁹ El juny del mateix any s'acorda amagar els ornaments sagrats i altres objectes del monestir.³⁰

Tal com ens descriu el monjo fra Xavier d'Esteve Secret, el dia 13 d'octubre arribà al monestir el comissari inspector dels Reials Hospitals Manuel de Ortega amb la seva muller i família. S'hostatjà a la casa de l'Almoïner, quan al vespre arribà l'abat Joaquin de Laplana procedent del Voló. Els següents dies el comissari inspector va preparar les dependències, aprofitant les dues plantes del claustre neoclàssic per instal·lar-hi els llits per als ferits, i va fer desocupar totes les estances contigües. El dia 15 d'octubre ja arribaren els primers soldats malalts i ferits en carruatges del front rossellonès, mentre es col·locaven els llits i mobles aprofitats de l'Hospital de Pobres de la vila.

Per a la cura dels malalts, es preparaven els àpats a la cuina del monestir, mentre que el magatzem i rebost se situà a la casa del monjo dispenser, i el dipòsit de roba sanitària a la casa de l'Almoïna. Els dies següents les fonts escrites citen que no paraven d'arribar soldats ferits i malalts del front de guerra. Atès que no hi havia prou llits per a tots els soldats (en total s'anomenen uns 260 llits, a més de no ser tapades les obertures del claustre, ni posades les finestres que hi calien), els ferits s'allotjaren a les cases de la vila, amb gran confusió i enorme incomoditat per als veïns. L'abat, arran de l'allau de ferits, va cedir les habitacions del palau abacial per col·locar-hi més llits, però finalment s'ocupà gairebé la totalitat del monestir. A més, es feren altres hospitals a la vila: la casa del Baró d'Esponellà, la Saboneria, la casa del Dr. Anton Ferrer de Girona (situada al capdamunt de la plaça Major) i les cases contigües a l'església parroquial de Santa Maria dels Turers (a la banda de tramuntana, carrer avui conegut com dels Valls).³¹

Certament a les acaballes de 1793 l'allau de ferits que arribaven del front devia ser constant. El 27 de desembre l'abat del monestir es queixava

²⁸ CONSTANS, op. cit., doc. 1921.

²⁹ CONSTANS, op. cit., doc. 1924.

³⁰ CONSTANS, op. cit., doc. 1925.

³¹ CONSTANS, op. cit., doc. 1919. Recentment també aquest document ha estat recollit per ABELLAN, Joan A. "Hospitals de sang: els hospitals en temps de guerra". *Revista de Banyoles*, 984, octubre 2015.

a l'intendent general dels Reials Exèrcits per tal que fos derogada l'ordre d'ocupar més estances monacals, atès el brot d'epidèmia de “*fiebres pútridas malignas*”³² que es començava a propagar a la vila. A més, les estances de la infermeria, on vivien els monjos, eren del tot insuficients per a tota la comunitat:

*No es decible la grande sorpresa y el disgusto que nos ha causado la inesperada nueva orden de V. S. Que hemos sabido por medio de este Sr. Controlador, para que en la Casa de esta Limosnería y en la contigua á ella se coloquen soldados enfermos, trasladándose los Monjes que habitan en la última á la del Enfermero; pues si se ejecutase semejante orden deberíamos precisamente abandonar del todo á este desgraciado Monasterio, no siendo posible vivir en él sin inminente peligro de apestarnos estando casi todo habitado de enfermos; porque si con los que hay ahora se percibe un hedor muy ofensivo, que nos haze rezelar nos perjudique gravemente á salud, mayormente viendo que enferman casi todos los que contribuyen en estos Hospitales, y que en toda la villa se propaga una terrible epidemia de fiebres pútridas malignas que tienen consternado á todo este vecindario.*³³

El transport de soldats ferits es feia en els casos més greus amb carruatges pels camins rals de la comarca. A la petita parròquia de Sant Marçal de Quarantella (Vilademuls), camí del front empordanès, fou enterrat el 18 de maig de 1794 un soldat malalt que no arribà a Banyoles. Així el prevere Josep Usall enterrà un tal Felip Charés, soldat d'infanteria de la 2a del 20 regiment de Granaders d'Extremadura, de mort natural que “anaba ab son respectiu carro a caball per rahó de esser malalt, y anaba en los Sts. Hospitales de la vila de Banyolas, y per aver eixit del carro, que ell mateix me digué que lo cascaba, y per averlo fet tornar a pujar en dit carro, quant fou un poquet enllà torná debaiper y los carrioters, ho be no sen donaren, ho be usaren de demasiada indulgencia, y a baixo ell se quedá y sen aná ab un ribas eo un poquet que despenyadero, los que se donaren de esto en vista que ell apareixia gras, essent aixi que era inflat, se afigiaren que era boitg, y a baixó lo tregue-

³² El tifus o febre pútrida és una malaltia infecciosa aguda que apareix preferentment a l'hivern i produïda per un bacteri anomenat *Rickettsia prowazeki*. Apareix quan les condicions higièniques són dolentes i el seu agent transmissor sol ser el poll (*Pediculus vestimentae*), puces, àcars o paparres.

³³ CONSTANS, op. cit., doc. 1923.

ren la justicia de alli, y quant fou en casa alzina de Sant Marsal alli fou ja mort de mort natural".³⁴ No rebé cap sagrament per boig i fou enterrat al vas dels forasters de la parròquia de Sant Marçal de Quarantella: "[...] que pobres nos faran estar en nostras casas, exposantse mil vegadas a la mort, per los de la malahida *lliberté y igualité* de França, empero la han pagada y la pagaran".³⁵

Entre el 26 de novembre de 1794 i el 25 de maig de 1795 el monestir de Sant Esteve fou abandonat pels monjos benedictins, a causa de la caiguda de la ciutat de Figueres i el seu castell el dia 22 de novembre. Només es va mantenir al monestir el monjo prior fra Prim. L'abat Joaquin de Laplana es refugià a la ciutat de Barcelona, mentre que la resta dels monjos retornaren a les seves cases familiars. Durant la guerra, morí fra Jaume Panella, monjo infermer, i fou enterrat a l'església de Sant Pau de Barcelona (4 gener de 1795), com també fra Narcís Pasqual i Regàs, monjo cambrer, enterrat a l'església dels Pares Josepets de Mataró (15 gener 1795).³⁶ Les autoritats locals també temien l'arribada de les tropes franceses. Així els llibres d'actes de l'Ajuntament de Banyoles de 1794 es van dipositar en caixes per "*los temores que los Franceses nos invadissen*" i es deixaren en un destí més segur que a la casa de la vila.³⁷

APOTECARIS, METGES I CAPELLANS

Van ser diversos els metges i farmacèutics que varen exercir a l'hospital militar de Banyoles. Molt probablement Pierre Comellas, apotecari de Perpinyà, hi va dur medicaments. De fet, ens narra la seva anada a *Bagnioles*, vila avançada amb indústria de draps i paper, on hi havia un hospital de sang. El farmacèutic Comellas hauria dut uns 14.214 medicaments per a l'hospital del monestir a càrrec del regiment d'infanteria de València:

On compte de Gironne trois heures pour arriver à Bagnioles, petite ville qui est fort jolie au pied de la montagne à droite et en avant. Elle est très bien arrosée:

³⁴ ADG: Fons parroquial Sant Marçal de Quarantella. Llibre d'òbits (1728-1884), f. 54v-55r.

³⁵ De nou apareix en el rector Josep Usall una gran animadversió contra els ideals de la Revolució Francesa, estesa arreu de les parròquies gironines durant la guerra.

³⁶ CONSTANS, op. cit., doc. 1930.

³⁷ ACPE: Fons Ajuntament de Banyoles. Actes (1792-1796), L 16. La Casa de la Vila o l'antic ajuntament de Banyoles es trobava a la placeta de la Font, actual seu del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles.

ella a un étang par dessus d'elle, elle est très fertile en diverses manufactures. Il y entre divers ruisseaux d'eau dans la ville qui font aller divers moulins, il y a des manufactures de papier, il y en a de draps, il y en a de poterie³⁸. Il n'y a cependant pas tant comme au village de Quart près de Girone puisque tous les habitants sont potiers à terre. Cette ville, quoique petite, est assez jolie. En revenant de Bagnioles, où je ne peux ranger mes comptes avec le regnt infanterie de Valencia sur ce que je avois fourni pour l'hôpital de la brigade de Soria, Valencia etc., pour quatorze mille deux cents quatorze reaux de médicaments, je me'n revins jusqu'a à Corneilla.³⁹

També diferents metges hi haurien treballat. Així el dia 13 de gener de 1794 Juan Francisco Albarracín, professor de farmàcia dels Reials Hospitals de les tropes de l'exèrcit del Rosselló a la vila de Banyoles atorgà a Francesc d'Esteba i Massa, agent de negocis dels Reials Consells, com a representant de la seva persona al Real Tribunal del Prothometricato per tal d'examinar-se en la facultat, i signar qualsevol memorial i altres escriptures. En la seva signatura ens precisa que era fill de Joaquín Albarracín, veí de Llorca, i de Francisca Antònia Roig.⁴⁰ El 5 d'abril de 1794 el professor de farmàcia Andrés Baldevieso, destinat a l'exèrcit del Rosselló, exercia a l'hospital de sang de Banyoles, quan atorgà poders de representació al negociant Francesc Esteva i Massa davant del tribunal de profarmàcia, acte notarial fet en presència del farmacèutic de l'hospital de Banyoles, Antonio Estevan Fajardo.⁴¹

A partir de 1794 exercí a l'hospital reial de Banyoles el metge barcelonès Llucià Puigdollers, llicenciat l'any 1782 a la Universitat de Cervera. Durant la seva etapa catalana redactà un estudi sobre “*el método curativo de las calenturas pútridas y pútrido-malignas*” dels ferits de guerra en els deu hospitals de sang aleshores emplaçats a Banyoles, treball reflectit en unes cartes manuscrites dipositades a la Reial Acadèmia de Medicina de Madrid amb data 9 de març de 1794:

³⁸ En els recs de l'estany al llarg del segle XVIII es documenten molins fariners, paperers, alguns drapers en decadència i fàbriques tèxtils de cotó. Curiosament la vila mai ha destacat per la producció ceràmica (“poterie”).

³⁹ VILA, Pep. “Les memòries de Pierre Comellas (1789-1813)”. *Annals de l'Institut d'Estudis Girolins*, 48 (2007), p. 365-368. Amb el terme “Corneilla” es refereix a la població de Cornellà del Terri.

⁴⁰ AHG: Protocols notarians d'Esponellà. Manuel Costabella, setzè manual (1793-94), ES 85, f. 22.

⁴¹ AHG: Protocols notarians d'Esponellà. Manuel Costabella, setzè manual (1793-94), ES 85, f. 199.

Días hace que con dolor de mi corazón, contemplando la deplorable desolación de nuestro Ejército, por su multitud de enfermedades, y por los muchos que eran víctimas de éstas. Cuyo dolor me era tanto más sensible, por cuanto me parecía que varias de las causas de tanta enfermedad se podrían quizá remediar. Parece que este estrago ha hecho sensación a nuestro católico y compasivo Monarca, según se manifiesta en la que con fecha de 10 de Febrero de este año me comunica el Doctor D. Jaime Menós de Llena, Vice-Protomédico de este Ejército, quien después de encargarme le haga relación del método curativo que se practica en estos diez hospitales militares de esta Villa de Bañolas, en Cataluña (cuyo encargo tengo ya executado) por los médicos de ellos, me dice ha tenido orden del rey para que se averigüen las causas y naturaleza de tanta enfermedad, y las precauciones propias para precaver semejante devastación [...]. Movido yo de tan poderosos motivos [...] he formado el ánimo de indagar algunas de las causas que podrían tal vez remediarse [...]. Por lo dicho se dexa entender que aquí no se intenta hablar de aquellas causas de enfermar que son imprescindibles a todo ejército en campaña, que es precaver lo inevitable [...]; se van a bosquejar algunas de las causas que al paso que tenga por remediables, sean también más principales, quedando demostradas las precauciones que se deben tomar para prevenir las enfermedades producidas de las citadas causas evitables.⁴²

Puigdollers considerava que la primera causa de les epidèmies de les anomenades “calentures pútrides” entre els soldats era l’excessiva fatiga, i per això, calia millorar l’alimentació diària en qualitat i quantitat al front de guerra. Generalment un soldat, com comenta, només rebia una ració de pa i aigua durant els dos àpats diaris, de vegades acompanyat d’una ceba. Quan el racionament arribava per mar, se li donava al dia tres unces d’arròs i mitja de porc en mal estat i podrit, a més de pa mal cuit. Suggereix que per a la seva dieta i millorar la digestió calia substituir l’aigua, que feia més set, pel vi begut amb moderació: “*este licor, bebido con moderación, anima i conforta los espíritus vitales, i el calor natural: es tal vez uno calido de los españoles, se encuentran estos al verano, mas agiles i expedidos que al invierno*”.

També atribueix les epidèmies de “calentures pútrides” entre els soldats a la seva evident manca d’higiene, amb una vestimenta bruta i poc polida, i

⁴² LÓPEZ GÓMEZ, José Manuel. “La etapa del médico Luciano Puigdollers: vida y escritos (c. 1760-c. 1797)”. *Gimbernat*, 49 (2008), p. 106-107.

en concret de les seves camises. Exposa el cas d'un sergent del Regiment de Granada⁴³ que no canviava mai les camises dels seus soldats fins que n'arribaven de noves, essent ja les camises "*empapadas en sudor i porqueria, estaban rotas i consumidas*". Sobre el trasllat dels ferits o malalts, tampoc estava d'acord amb el mètode emprat. Els soldats ferits solien fer unes dues o tres jornades a peu carregats amb la seva motxilla i fusell des del front emporanès, exhausts i amb la malaltia agreujada, tot i que la gent del territori els socorria. De vegades, l'hospital no tenia disponibilitat de llits, i eren obligats a dirigir-se a una altra localitat, caminant encara diverses jornades. Pel trajecte se'ls donava tan sols "pa de munició". Si eren acceptats a Banyoles, sovint havien d'esperar la vacant d'un llit: "*Ademas cuento, sucede con frequencia, que antes de entrar en els mismo hospital donde por fin se fijan, se deben esperar primero, dos, tres o quatro dies, aguardando a que haia vacante en cuio tiempo, viven en la providencia, que incomodidad i trabajos no se ven estos infelices constituidos en tal camamitosa situacion!*".⁴⁴ Donats d'alta, a la tornada al front, havien de fer el trajecte de nou a peu, i sense menjar, havien de rapinyar dels camps naps i cols crués, raïm o fruita verda. Finalment fa una valoració econòmica de tot plegat, i conclou que resultava més difícil curar que remeiar l'alimentació al front: "[...] *si digo que el R. erario ganaria en prever aquellas, es constante que de aquí resltaria, el que fuesen menos soldados al hospital, en este supuesto el Rey ahorraria mucho, pues que en el hospital le cuesta el soldado al Rey, el doble i triple, en lo que le cuesta fuera de él*".⁴⁵ D'altra banda, el 22 de març de 1794 Lluçia Puigdollers escrivia un dictamen des de l'hospital militar de Banyoles al Real Protomedicato de Castilla sobre les propietats i defectes que detectava en el mètode del metge figuerenc Josep Masdevall i Terrades (1740-1801) per a la cura de les "*calenturas pútridas i pútrido malignas*" conegut com l'*Opiata*

⁴³ El Regiment de Cavalleria de Granada era a la vila de Banyoles el dia 6 de març de 1795 quan participà en el combat de Serinyà contra les tropes franceses. Vegeu PALMADA, Guerau. "La Guerra Gran al front del Fluvià (1794-1795): els combats de Serinyà i Esponellà". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 60 (2019), p. 279ss.

⁴⁴ Real Academia de Medicina. Biblioteca Digital. Signatura: 010(0660): PUIGDOLLERS, Lluçia. *Ensaio precautorio, o sea: Demostración de algunas causas parciales que producen o fomentan las enfermedades del Ejército de Cataluña y Rosellón* (9 de març de 1794).

⁴⁵ Real Academia de Medicina. Biblioteca Digital. Signatura: 010(0660): PUIGDOLLERS, Lluçia. *Ensaio precautorio, o sea: Demostración de algunas causas parciales que producen o fomentan las enfermedades del Ejército de Cataluña y Rosellón* (9 de març de 1794). Vegeu també LÓPEZ GÓMEZ, José Manuel. "La etapa del médico Luciano Puigdollers: vida y escritos (c. 1760-c. 1797)". *Gimbernat*, 49 (2008), p. 95-111.

Masdevall, remei curatiu que conté opi, tàrtar emètic, sals d'amoni, donzell i quina.⁴⁶

El 29 de març de 1794 el metge Puigdollers dels Reials Exèrcits de l'Hospital de Banyoles certificava l'operació que havia estat feta a Francesc Rovira i Prat, soldat de la tercera companyia del primer regiment de voluntaris de Catalunya: "*Cuia dolencia consistia en un tumor que se le havia formado a la parte izquierda y superior del vientre: que, despues que a beneficio de los remedios se pudo lograr el que rebentase dicho tumor, y quedo por cierto espacio de tiempo aliviador reincidió en el mismo mal, a causa de haver quedado en la parte dañada el fomes vicioso*".⁴⁷ Rovira finalment fou retirat de l'exèrcit i se li recomanà que es dedicés al seu anterior ofici de pintor d'indianes o a l'estudi de la gramàtica. En qualsevol cas, no es tractava del doctor Francesc Rovira i Sala (1769-1820), famós brigadier de la guerra del Francès, i qui segons s'ha corroborat, no participà com a voluntari o oficial en la guerra de la Convenció.⁴⁸

També hi practicà a Banyoles el metge valencià Don Pasqual Mora, després de ser nomenat el 15 d'abril de 1794 "*médico de número de los Reales Exércitos*" amb destinació a l'exèrcit del Rosselló amb una paga de 80 escuts mensuals.⁴⁹ El metge Mora pocs anys abans ja havia tingut experiència amb les "*calenturas epidémicas*" a València, i fou destinat entre d'altres a l'hospital "*de Bañolas donde asistió a varios de soldados españoles y al de oficiales emigrados franceses, e hizo de médico-consultor en defecto del propietario*".⁵⁰

El dia 28 de setembre de 1794 Jaume Regencós, professor de medicina, natural de Viladamat, i "en la actualitat practicant de ella en los Hospitals Reals manats construhir en la actual Guerra contra los Francesos en la present vila de Bañolas",⁵¹ feu testament en la casa propietat del prevere Narcís Xifra, son

⁴⁶ Real Academia Nacional de Medicina. Biblioteca digital. Lluçia Puigdollers: *Bañolas (Gerona), 22-III-1794. Dictamen del Licenciado en medicina D. Luciano Puigdollens, revalidado por el Real Protomedicato de Castilla, médico de número de los Reales Exércitos, titular único de la Ciudad de Logroño, etc dado de orden superior*.

⁴⁷ AHG: Protocols notarial d'Esponellà. Manuel Costabella, setzè manual (1793-1794) ES 85, f. 162.

⁴⁸ BOHIGAS, Jordi; DE LA FUENTE, Pablo. "El brigadier Francesc Rovira". *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany*. Quaderns del CEGB, núm. 31 (2012), Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, p. 47-55.

⁴⁹ DE LATASSA Y ORTIN, Félix. *Biblioteca nueva de los escritores aragoneses que florecieron desde el año de 1795 hasta 1802*, vol. 6, 1802, p. 316.

⁵⁰ CHINCHILLA, Anastasio. *Anales históricos de la Medicina en general y biográfico bibliográficos de la española en particular*. València: Imprenta de López y Compañía, 1841-1846, p. 373-374.

⁵¹ AHG: Protocols notarial de Banyoles. Antoni Ferrer Noguera - Manuale (1793-96) BA1-9, f. 1.

oncle, situada al carrer de Sant Antoni de Banyoles. Era fill de Damià Regencós, pagès de Viladamat, i de Mariana Regencós i Xifra, vídua del seu marit. Jaume Regencós es trobava malalt i indisposat al llit de l'estança de fra Narcís Xifra, prevere i beneficiat de l'església del monestir de Sant Esteve, i disposà com darrera voluntat com a manumissors del seu testament la seva mare i el seu propi oncle, com també el desig de ser enterrat al cementiri, sense indicar-ne la parròquia, caldria pensar que a la mateixa vila de Banyoles.⁵²

Don Baltasar Manuel Boldo fou nomenat el març de 1793 metge dels Reials Exèrcits i també va servir a l'hospital de Banyoles, entre d'altres hospitals de les comarques gironines i rosselloneses.⁵³ El metge Boldo⁵⁴ en el seu llibret *Discurso sobre las ventajas que los xergones llevan a los colchones para los hospitales de exercito* (1794) esmenta el cas concret banyolí, i diu el següent:

Establecidos en Bañolas los Hospitales del Monasterio, Varon de Esponellá y San Felix, y apurados los repuestos de colchones⁵⁵ y demas afectos que aquella Hospitalidad tenia por entonces, sobrevino del Campo una repentina remesa de 30 carros de enfermos calenturientos.⁵⁶ Fué necesario ocurrir prontamente al socorro y alivio de estos infelices, y lleno de zelo el Comissario de Guerra Don Manuel de Ortega, Inspector de aquellos Hospitales, dispuso con mi parecer, que se habilitasen prontamente xergones⁵⁷, y se colocasen en ellos los enfermos. Hizose esta gestion provisionalment, con la esperanza de habilitarles sus camas en la forma acostumbrada, quando viniesen efectos para ello. Pero la experiencia hizo ver, que estos enfermos, estuvieron restablecidos, de buen co-

⁵² AHG: Protocols notarials de Banyoles. Antoni Ferrer Noguera - Manuale (1793-96) BA1-9, f. 1-2.

⁵³ DE LATASSA Y ORTÍN, Félix. *Biblioteca nueva de los escritores aragoneses que florecieron desde el año de 1795 hasta 1802*, vol. 6, 1802, p. 39 i p. 316.

⁵⁴ Baltasar Manuel Boldo (Saragossa, 1766-l'Havana, Cuba, 1799) fou un metge que estudià a la Universitat de València i Saragossa. Va obtenir per oposició la plaça de metge dels Reials Hospitals General i de la Passió. L'any 1793 a l'inici de la guerra va obtenir el títol de metge dels Reials Hospitals, amb destinació a l'Hospital de Palamós (24 març de 1793). Fou consultor mèdic durant tota la campanya del Rosselló i s'ocupà de diversos hospitals, com els d'Arles, Morellàs, Sant Genís, Banyoles, Palamós, Calonge, Santa Coloma de Farners, Malgrat de Mar, Calella, Canet de Mar, Pineda i Mataró. L'any 1797 arribà a l'Havana per a l'estudi de la flora botànica de Cuba, on morí pocs anys després. Vegeu Real Acadèmia de la Historia <http://dbe.rah.es/biografias/28780/baltasar-manuel-boldo-tuced>.

⁵⁵ Matalassos de llana.

⁵⁶ Es refereix probablement a febres altes dels soldats ferits, a qui normalment se subministrava aiguardent com era costum a finals del segle XVIII.

⁵⁷ Derivació del terme castellà "jergón", un llit fet de palla, espart o herba seca.

*lor, y en estado de manejarse con mucha anticipación á los que habian entrado ántes que ellos en otros Hospitales, de los que tenian colchones.*⁵⁸

En aquest escrit recomana no usar matalassos de llana com a transmissors d'epidèmies, sinó que per al bon repòs eren idonis els feixos de palla per als ferits on “*pasan la noche con un moderado calor y blandura, y á la mañana despiertan enjutos, libres de dolores, expeditos de movimientos*”. Aquest supòsit el va aplicar en el cas de Banyoles, on comenta que tan sols hi hagué un mort l'any 1794, però també indica les virtuts d'orientació de l'hospital del monestir, molt ventilat pel costat nord i sud-est. Assenyala que a la vila s'estava construint “*a toda prisa el Hospital de la Concepción en la calle llamada de Gerona,*⁵⁹ *y las grandes remeses de enfermos que llovían cada día del Campo, hicieron que este Hospital capaz de 350 camas, se llenase aún antes de estar concluido*”. També anomena que eren actius “*los Hospitales de Santo Domingo y el de San Roque*”.⁶⁰

Sobre els capellans, el 28 de desembre de 1796 el reverent Josep Sarquella, de la parròquia de Santa Maria dels Turers, presentava una certificació notarial per demostrar que havia actuat com a capellà de l'hospital de Banyoles els darrers dos anys, tenint bona cura i atenció als soldats ferits, i posteriorment a l'hospital de Santa Coloma de Farners. La carta va ser signada per Miguel Oliván,⁶¹ capellà d'honor i tinent vicari general de l'exèrcit de Catalunya i cavaller pensionista del reial orde de Carles III: “*Atestamos y certificamos que al Pbro Dn. Joseph Serquella ha servido de capellan en los Reales Hospitales militares de este Exercito establecidos en la Villa de Bañolas desde principios de Octubre del año mil setecientos novena y quatro hasta la retirada del Exercito*”.⁶²

⁵⁸ BOLDO, Baltasar Manuel. *Discurso sobre las ventajas que los xergones llevan a los colchones para los hospitales de exercito*. Barcelona: Carlos Gibert y Tutó, 1794, p. 75-76.

⁵⁹ El carrer Girona que entra a la plaça Major per la banda sud, era antigament el camí reial que provenia de la ciutat de Girona.

⁶⁰ BOLDO, op. cit., p. 78-79. El carrer de Sant Roc o del Cementiri era el carrer que sortia del monestir en direcció a la Riera Vella, on des d'època moderna hi havia l'Hospital de Pobres de la vila de Banyoles. Rebé aquest nom per la capella dedicada a Sant Roc annexa a l'hospital, un edifici de dues plantes i hort. El fet que s'esmenti fa pensar que s'aprofità també l'Hospital de Pobres a usos militars. Vegeu ABELLÁN, Joan A. “Els Hospitals de Pobres de la comarca del Pla de l'Estany”. *Revista de Banyoles*, núm. 949 (2012).

⁶¹ Miguel Oliván fou capellà d'honor des de 1783, jutge de de la Capella Reial de Madrid, i auditor general dels Exèrcits l'any 1799 fins al 1808. Vegeu SÁNCHEZ BELÉN, Juan A. “*La Capilla Real de Palacio en la crisis del Antiguo Régimen: 1808-1821*”. *Cuadernos de Historia Moderna*, vol. 27 (2002), p. 99-130.

⁶² AHG: Protocols notarial de Banyoles. Antoni Ferrer Noguera - manuale (1793-1796) BA 1-9, f. 9.

LA MANUTENCIÓ

A part dels metges i capellans que van treballar a l'hospital militar de Banyoles, també s'ha documentat alguns costos de la manutenció dels soldats ferits i l'alimentació que se'ls donava. Per exemple, el dia 3 d'agost de 1797 es va fer un judici verbal a la cúria de Banyoles amb la presència del batlle Francesc Bell-lloch, per tal d'escollar el testimoni del botiguer local Antoni Masjoan, de Josep Soler, pagès de Sant Vicenç de Camós, i finalment de Jeroni Riera, apotecari banyolí. Antoni Masjoan demanà la declaració dels dos darrers testimonis sobre una comanda de 1.100 *carneros* feta l'any 1793 (i part dels 1.480 del total que es requerien) per ordre del senyor Josep Bosch d'Avinyonet⁶³ per al consum i manutenció dels Reials Hospitals Militars establerts a la vila de Banyoles. El cost de la comanda fou de 8.012 lliures, 7 sous i 7 diners. Pel treball de la compra se li entregaren 75 lliures complementàries, quan ostentava el càrrec de pesador de la carnisseria pública de la vila. Els dos testimonis van declarar alhora, el pagès Soler i l'apotecari Riera: *“Digo: Ser verdadero lo contenido en la antecedente pregunta, y digolo saber por acordarme mui bien de los carneros compró de orden del referido Masjoan, y comision del mismo Bosch para el abasto de los referidos Hospitales militares”*.⁶⁴ Més endavant se li preguntà sobre el pes de la carn: *“[...] y si pesaron aquellos treze mil quinientos y dos libras carniceras, a peso caralan que contados a ocho sueldos, y nueve dineros la libra, segun asi quedaba ajustado con dicho Bosch y el M. Y. S. Intendente del Exo. Azieneden a la cantidad de sinco mil nueve cientos y libras dos sueldos, y seis dineros, y si su trabajo de pesar, y traer cuentas le pagó treinta libras moneda barcelonesa”*.⁶⁵ A més a més, van declarar que aquesta suma apareixia anotada en el *“cuaderno o libro de cuentas que llebava de dicha carniceria de los Reales Hospitales militares”*.⁶⁶

L'Ajuntament de Banyoles durant l'estada de les tropes borbòniques que custodiaven l'hospital també assumí un gran nombre de despeses de manutenció. El 8 de juliol de 1795 Joan Serra indicà que va portar la *“leña*

⁶³ Possiblement era originari del mas Bosc del veïnat de les Tres Cases d'Avinyonet de Puigventós, notable masia fortificada empordanesa i reformada al segle XVI.

⁶⁴ AHG: Protocols notarials de Banyoles. Joan Ferrer (1789-97) - registre de cúria - BA1-8, f. 20-21.

⁶⁵ AHG: Protocols notarials de Banyoles. Joan Ferrer (1789-97) - registre de cúria - BA1-8, f. 21

⁶⁶ Malauradament aquest llibre de comptes no s'ha pogut localitzar.

para los hornos de la provisión del Real Ejército".⁶⁷ Aquests forns de coure pa per a les tropes i l'hospital de sang, com es veurà més endavant, es trobaven situats a la placeta de Sant Pere, a prop de la plaça Major.

EL REGLAMENT

Es desconeix el nombre de soldats ferits que arribaren a l'hospital i quants van morir a causa de les ferides de guerra. Molt probablement l'entrada dels ferits i el registre de difunts hauria estat anotat en un llibre de registre del mateix hospital militar, on s'establí un reglament intern. A partir d'època borbònica els hospitals de sang o de campanya tenien un reglament estricte: un controlador o comissari a les ordres de l'intendent de l'exèrcit s'encarregava d'escollir l'indret o edifici, preparava els llits, els llençols i la resta de la roba. També s'ocupava de la seva plantilla, i escollia el metge consultor, els metges, els cirurgians, el capellà major i la resta de capellans.⁶⁸

Precisament pocs anys després, el 1809 un reglament dels hospitals francesos durant la guerra del Francès ens indica el costum que a l'arribada d'un soldat ferit napoleònic, aquest portava un bitllet d'entrada en què s'indicava el nom, grau militar i lloc de naixement, a més dels símptomes de la malaltia o ferida. El controlador militar anotava en un registre foliat totes les entrades i sortides dels soldats. El controlador de l'hospital també registrava els morts, que eren enterrats un dia després de la seva defunció. El cementiri militar era situat lluny de l'hospital i designat pel comissari de guerra, on els soldats morts eren enterrats amb una fossa excavada a terra d'un mínim de quatre peus de fondària i sovint coberta de calç. En el cas que els cadàvers no poguessin ser enterrats, eren cremats.⁶⁹

Caldria suposar que els soldats morts a l'hospital militar de Banyoles foren enterrats en una fossa comuna o cementiri militar avui no localitzat. De fet, en el nou cementiri municipal (*Camposanto*) construït als afores de la vila

⁶⁷ ACPE: Fons Ajuntament de Banyoles. Actes (1792-1796) L16.

⁶⁸ ARCARAZO, Luis Alfonso. "La sanidad militar española a comienzos del siglo XIX. La organización de la asistencia médica durante los sitios de Zaragoza (1808-1809)". *Revista de Historia Militar*, año LIII (2009), p. 17-22.

⁶⁹ *Reglamento para el régimen y gobierno de los hospitales militares franceses*. Madrid: Imprenta Real, 1809.

a partir de l'any 1786 no s'hi va trobar cap evidència arqueològica ni documental de fossa usada per l'hospital militar de la Guerra Gran. En canvi, sí que es va identificar a l'arxiu parroquial de Santa Maria dels Turers enterraments de soldats morts en combat durant la guerra del Francès (1808-1814), tant de miquelets i sometents, com també de soldats de la tropa regular. També s'excavà la tomba d'un individu identificat gràcies als seus botons com un capità de granaders d'origen germànic del Regiment de Línia napoleònic.⁷⁰

En canvi en altres poblacions gironines els soldats no eren enterrats en el cementiri parroquial, sinó en cementiris militars o bé en fosses allunyades de la població. Per exemple, l'any 1794 amb l'ocupació de la vila de Figueres les tropes franceses van enterrar els seus morts en un cementiri als afores, a l'antiga carretera d'Avinyonet de Puigventós, avui carrer del mateix nom, a tocar del carrer de la Pastora. Es trobaren algunes restes de les tombes a la dècada dels anys 60 del segle XX, però en cap cas no foren enterrats al cementiri parroquial.⁷¹ En el cas de Sant Feliu de Guíxols, el monestir benedictí fou adaptat a hospital militar a càrrec del Regiment de les Reials Guàrdies Espanyoles.⁷² Precisament els soldats que hi moriren l'any 1795 foren enterrats a la vinya del mas Pintor.⁷³ També en aquesta població costanera es conserva un llibre a l'arxiu parroquial on consten les defuncions dels soldats ferits de l'hospital, i que sobrepassen el nombre de tres-cents.⁷⁴

EL DESGAST I LITIGIS DESPRÉS DE LA GUERRA

La confirmació que el monestir va convertir-se en hospital militar es pot trobar en un document de l'Arxiu General de Simancas. L'abat del monestir benedictí, Joaquim de la Plana i els seus monjos expliquen que l'any 1794 van socórrer tots els ferits que hi havia en les dependències i sales del mo-

⁷⁰ *El Cementiri Vell de Banyoles*. Quaderns de Banyoles, núm 11, Banyoles: Ajuntament de Banyoles i Diputació de Girona, 2009.

⁷¹ BERNILS, Josep Maria. "Els cementiris de Figueres". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 34 (2001), p. 226-227.

⁷² SALA, Francisco; SALA, Maria José. "Memorias históricas de la villa de San Feliu de Guíxols desde su fundación hasta el siglo XIX de la era cristiana". *Estudios del Baix Empordà*, 5 (1985), p. 32.

⁷³ ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Recull de documents i articles d'història guixolencs*, vol. II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2009, p. 107.

⁷⁴ BUSSOT, Gerard. *El capità Narcís Massanas (1786-1811)*. Col·lecció Estusis Guixolencs, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1989, p. 19.

nestir, fins i tot quan l'enemic s'acostà a mitja llegua de la vila de Banyoles. El relat coincideix amb el moment de la contraofensiva francesa a l'Empordà fins al marge del riu Fluvià: “[...] puso a disposición el Intendente del Ejército de Campaña y de Catalunya toda la extensión de su monasterio, sin distinción de celda alguna para el alivio de los soldados dados enfermos, y heridos, quedando reducido a una habitación poco decente a su dignidad, empleando todo su anelo en visitas y consolar a los enfermos, administrándoles todos los sacramentos que pedían y necesitaban, cuyos piadosos siguieron sus monjes”.⁷⁵ De fet, les dependències dels monestir no foren suficients per emplaçar l'allau de ferits del front, i a partir de la tardor de 1794 es va començar a ocupar de forma forçosa altres cases privades de la vila, com s'ha vist anteriorment.

Tanmateix molts veïns i hisendats de Banyoles van quedar descontents per l'ocupació de la seves cases com a hospitals de sang. Amb la fi de la guerra, a partir de l'any 1796 foren constants les reclamacions pels desperfectes d'obra, fusteria i serralleria a les seves propietats. Per exemple, el notari Manuel Costabella, a instància de Carles d'Ametller, veí del terme de Banyoles, i Joan Duran, mestre de cases, i els seus representats, envià fins a tres diferents demandes a Don Miguel José de Aranza Lafita, intendent general de campanya de la ciutat de Girona. La primera demanda presentada per Carles d'Ametller fou el dia 20 de maig de 1796, en què es lamentava que deu cases de la seva propietat havien patit desperfectes quan van ser adaptades a usos sanitaris:

Don Carlos de Ameller en nombre de Don Pedro de Ameller su Padre con el respeto a V.S. devido expone: Que en tiempo de la ultima guerra contra los Franceses fueron elegidas diez casas propias del Padre del suplicante por Hospital con el nombre de Santo Domingo como lo acredita el certificado que acompaño de num. Primero. Que despues de finida la campaña paso el comisario de guerra Don Manuel de Ortega comisionado i mandó estimar los perjuicios causados en las dichas diez casas solamente de lo tocante a Albañil, sin haver razon de las muchas puertas, ventanas, herramienta i demas que falta para volverlas en su primer estado: pues antes de servir por hospital, estaban de todo adornadas, i haviendole el suplicante hecho este reparo mandó al maestro de obras Antonio Canta, que junto con Francisco Surroca pasase a valorar solamente lo tocante de Albañil como lo prueba la declaraciion verbal del mismo Canta, i Surroca,

⁷⁵ Arxiu General de Simancas. Signatura: SGU, leg. 7.320,83.

*que compellidos en Justicia han hecho i se acompaña en autentica forma de num. segundo.*⁷⁶

Carles d'Ametller demanava que a més dels treballs d'obra, que foren pagats, fossin també inclosos altres desperfectes en les deu cases afectades, com ara els materials de fusteria i serralleria. A partir dels mesos d'abril fins al mes de novembre d'aquell any presentà una gran quantitat de recursos a Girona amb la demanda que li fossin remunerats els danys a les seves propietats adaptades a acollir soldats ferits, amb informe favorable del batlle Francesc Lleopart.

L'expropiació de les cases durant la guerra no només afectà la família de terratinents dels Ametller. Les cases de Joan Duran, mestre de cases; Martíria Vila, moliner; Pere Gratacòs, paperer, i altres banyolins⁷⁷ patiren quantiosos desperfectes no quantificats en la fusteria o serralleria. Tots ells també presentaren una demanda el 22 d'agost de 1796:

*Que de resultas de la pasada Guerra con la Francia tuvieron que sufrir en sus personas i bienes no solamente todas las servitudes i gastos que acarre en semejantes casos los auxilios que deben prestarse a las tropas de si Mag., si que tambien se les ordenó cediesen sus propias casas para uso de los Hospitales Militares que se establecieron en la misma villa.*⁷⁸

Un any abans, l'octubre de 1795 el mestre de cases banyolí Antoni Canta, juntament amb el també mestre Francesc Surroca, havien fet una valoració de 22 taxacions —caldria suposar una vintena de cases adaptades com a hospitals militars— trameses al comissari de guerra Manuel de Ortega, també present en la taxació. El preu total de les indemnitzacions pujava fins als 833.370 reals de billó. No obstant, en aquestes taxacions no va fer la valoració dels danys de fusteria i serralleria, ja que Canta no era un expert en aquests oficis, com reclamaven els demandants de les indemnitzacions. Com en l'anterior cas, les tramitacions i demandes s'allargaren fins al mes de novembre per tal que fossin tingudes en compte.

⁷⁶ AHG: Protocols notarians d'Esponellà. Manuel Costabella, primer manual (1796) ES 86, f. 530.

⁷⁷ Joan Vila, Pere Adroer fuster, Salvi Torras, Paula Carré, Mer Masó, Salvador Guitart, i Josep Congost per recomanació del Baró d'Esponellà ja que la casa que té en propietat a la vila de Banyoles fou usada també com a hospital.

⁷⁸ AHG: Protocols notarians d'Esponellà. Manuel Costabella, primer manual (1796) ES 86, f. 530-531.

El litigi encara continuà els mesos d'octubre i novembre de 1796, quan el batlle de Banyoles Francesc Llopart certifica els desperfectes en les deu cases dels Ametller usades com a hospital militar i demana una nova taxació amb nous pèrits: “[...] *se formó el Hospital llamado de Santo Domingo en el tiempo que se formaron diferentes Hospitales en dicha villa para conducir las tropas enfermas del exercito*”. Així l'11 d'octubre de 1796 tingué lloc un judici verbal en què el regidor segon de l'Ajuntament, Josep Gimpera, demanava en quines circumstàncies s'havien dut a terme totes les obres per ordre militar. El mestre de cases Antoni Canta va declarar que fou nomenat l'encarregat de fer les obres per ordre del comissari Manuel de Ortega, que també digué que un cop acabada la guerra calia recompondre les cases urbanes. El pressupost de Canta únicament se centrava en les obres de construcció, deixant de banda els treballs de fusteria i serralleria. El mestre de cases Francesc Surroca va reforçar el testimoni de Canta, defensant que únicament s'havien comptabilitzat els desperfectes de les obres de rehabilitació.⁷⁹ Finalment les autoritats borbòniques amb una decisió salomònica el 18 de març de 1797 responien a Carles d'Ametller que els danys de fusteria i serralleria de les seves cases no van ser causades per la seva adaptació a hospitals, sinó que a més foren usades com a quarter de tropes durant la guerra, i que havia de fer la demanda a cadascun dels regiments implicats.⁸⁰ A partir d'aquí es perd el rastre de la demanda dels banyolins damnificats, però segurament quedà en no res.

D'altra banda, els moliners Pere Rabassa i el seu fill Josep Rabassa el 4 de de març de 1796 portaven davant del Tribunal de Cúria la causa dels dos forns de pa construïts en un terreny de la seva propietat a la plaça de Sant Pere o el rec anomenat dels Tints⁸¹ i que “vos servíreu de ell per còurer lo pa de las tropas malaltes y demás dependents, en lo temps estigueren formats y existents dites tropas, en los Reals Hospitals de la referida vila”.⁸² La intenció dels Rabassa era que un cop acabada la guerra poguessin usar aquests dos forns per al seu ús privat. El 14 d'agost de 1796 els moliners Pere Rabassa i Josep Rabassa van escollir tres àrbitres davant del notari Manuel Costabella

⁷⁹ AHG: Protocols notarial de Banyoles. Joan Ferrer (1789-97) - Registre de cúria - BA1-8, f. 25-26.

⁸⁰ AHG: Protocols notarial d'Esponellà. Manuel Costabella, segon manual (1796-1797) ES 88, f. 131-132.

⁸¹ Tram del rec de Major que discorria per la placeta i carrer de Sant Pere, on donada la concentració d'obradors de tenyit de llana consolidà aquest topònim.

⁸² AHG: Protocols notarial de Banyoles. Manuel Cosateblla (1796) BA 1-111, f. 76-77.

i pagats a raó de 39 lliures i 15 sous pel conflicte dels forns de coure pa construïts en un terreny de la seva propietat durant la guerra: “per motiu del forn o forns que habian construït en aquell terreno antes casa y aleshores dirruït situat en lo carrer de Sant Pere y debant lo Rech dit del Tint per còurer lo pa necessari per la provisió dels Reals Hospitals, aleshores establerts en la referida vila de Bañolas”.⁸³

El 17 d'abril de 1798 s'arribà a una concòrdia entre Ramon Verdera, comerciant de Banyoles, i de l'altra part Pere i Josep Rabassa, pare i fill, per una propietat al carrer Sant Pere, on de nou apareixen citats els forns de coure pa edificats damunt d'un antic carreró. En aquest carreró o passatge temps ençà els propietaris de les cases tenien dret de sortida al carrer de Sant Pere, conegut aleshores com de la Saboneria⁸⁴: “[...] hi hauria existit en temps passat un carreró en lo qual los Duenyos señors y pòssors que han per temps estat de la dita sa casa haurian tingut salida per passar per ell o eixir a dit carrero lo qual eixia al carrer actualment dit de la sabonaria, y antigament dit y anomenat de Sant Pere”.⁸⁵ El problema en qüestió foren els forns de coure el pa construïts durant la Guerra Gran per a la manutenció de les tropes borbòniques i els hospitals militars establerts a la vila, per ordre del mateix poder local:

y que ab motiu de la passada Guerra tinguda ab los Francesos, lo que era casa de dits Pare y fill Rabassa, que per providencia dad per lo Magnifich Ajuntament de Regidors de la propia Vila per amenasar ruina se trobava demolida fou ocupada per fabricar en ella los Forns de Courer lo Pa de la munició per la tropas de sa Magestat (que Deu garde) y que a fi de tenir per dits Forns la amplaria necesaria se ocupat tambe lo carreró en tot o en part, y que en la Fabrica, y construcció de la casa que dits Pare y fill Rabassa rehedificaban allí, no poguessen fabricar en lo dit carraró obra o fabrica alguna.⁸⁶

Els Rabassa defensaven en el plet que la paret de tramuntana de la casa que havien reedificat afrontava directament amb la casa de Ramon Verdera a

⁸³ AHG: Protocols notarials de Banyoles. Manuel Costabella (1796) BA 1- 111, f. 357.

⁸⁴ Cal indicar que uns dels hospitals militars es situà en el lloc conegut com la Saboneria, és a dir, a l'actual carrer Sant Pere.

⁸⁵ AHG: Protocols notarials de Banyoles. Antoni Ferrer Noguera - Manuale (1796-99) BA1-10, f. 37r.

⁸⁶ AHG: Protocols notarials de Banyoles. Antoni Ferrer Noguera - Manuale (1796-99) BA1-10, f. 37r.

una alçària de 24 pams, i que en els documents de propietat no hi era referit l'existència d'aquest antic carreró, que Verdera reclamava com a sortida i dret de pas. En els pactes de la concòrdia que afavorien sobretot els Rabassa, i que mantingueren la seva propietat, no es permeté en cap cas realçar la paret mitgera entre les dues cases, i si es donava el cas, s'havia de pagar a meitats l'obra. Així finalment els forns de coure pa van passar a mans dels Rabassa.⁸⁷

D'altra banda, Margarida Ros i Busquets, hereva del comerciant Joan Ros de la vila de Banyoles, reclamava a l'intendent de l'exèrcit reial del Principat de Catalunya el 19 d'abril de 1796 un major valor de la quantitat de 411 lliures sol·licitades el mes anterior corresponent a les obres necessàries per recompondre les seves cases del carrer Turers i que foren adaptades a hospital militar, anomenat durant la guerra com de la Convalescència, "per recompondre com estaven antes aquelles dos casas que tinch y possehesch situades en lo carrer dels Turers de la sobredita vila que en primer de juny mil set-cents noranta-quatre destinà lo Comissari de Guerra Don Manuel Ortega per Hospital anomenat de la Convalacència per qual empleo se derrivaren los tempanells, escales, y demás que miraren per necessari". Reclamava, a més, el preu de lloguer valorat en 32 lliures de les dues cases durant l'ocupació militar, entre el primer de juny de 1794 fins al 22 d'octubre de 1795.⁸⁸

El 17 de desembre de 1799 Josep Alonso del Real de Barcelona⁸⁹ repassà els comptes de propis i arbitris de l'Ajuntament de Banyoles l'any 1795, en què els regidors pagaren les despeses del trasllat dels ferits als diferents hospitals de la vila. Una part d'aquesta quantitat no fou retornada als regidors, ja que sobrepassava la quantitat establerta de 3.500 reals:

Son resulta contra los Concejales dos mil ciento sesenta y cinco reales, y doce dineros, que en el expresado año invirtieron, sin permiso superior, en la conduccion de soldados heridos, y demas tropa del exercito, respeto que dicha cantidad excede de la de tres mil quinientos reales señalados en el Reglamento del Consejo para gastos ordinarios, y extraordinarios eventuales, y que en este Ministerio no hay facultades, para su abono .... 2.165 r. 12 d.⁹⁰

⁸⁷ AHG: Protocols notarials de Banyoles. Antoni Ferrer Noguera - Manuale (1796-99) BA1-10, f. 37-38.

⁸⁸ AHG: Protocols notarials de Banyoles. Manuel Costabella (1796) BA 1-111, f. 136.

⁸⁹ Consta que ocupà el càrrec d'oficial de la Reial Hisenda de Barcelona, a principis del segle XIX fou comptable del tribunal d'espolis de la mateixa ciutat, a la plaça de la Trinitat.

⁹⁰ ACPE: Fons Ajuntament de Banyoles. Actes Ajuntament (1797-1805) L14, full relligat sense numerar.

En definitiva, aquest primer estudi sobre l'hospital militar de Banyoles posa en relleu les dificultats logístiques i sanitàries que existiren en el rerefrent durant la Guerra Gran a les comarques gironines, amb l'ocupació del monestir de Sant Esteve i posteriorment d'un gran nombre de cases urbanes i particulars amb l'allau de soldats ferits a partir de l'any 1794. També posa en evidència les malalties que es transmetien durant la guarició dels soldats ferits, sobretot les temudes "febres pútrides", estudiades per diversos metges que exerciren a l'hospital de sang, com ara el doctor Lluçà Puigdollers i Baltasar Manuel Boldo. Un cop acabà el conflicte, les autoritats locals i molts veïns es mostraren especialment descontents amb l'ocupació borbònica i els problemes ocasionats amb la rehabilitació forçosa de moltes cases urbanes a usos hospitalaris i també com a quarters de tropa militar. Aquest primer impacte negatiu a nivell econòmic i social que rebé la vila de Banyoles s'agreujà pocs anys després amb la guerra del Francès, que alentí l'evolució positiva i creixent de la població i economia les primeres dècades del segle XIX.

Imatge antiga del claustre del monestir de Sant Esteve de Banyoles, adaptat a hospital de sang durant la Guerra Gran (1793-1795). Fons de l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.